

УДК 343.1

ГЕНЕЗА ЗАСАДИ РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Марина КОСТЕНКО,
помічник судді Верховного Суду України

SUMMARY

The article analyses the origin, formation and functioning of the principle of equality before the law and court in criminal proceedings of Ukraine. The author studies the provisions of legal norms, which were provided in the sources of domestic legislature. The author also pays attention to the rise of the principle of equality before the law and court in the provisions of Ruska Pravda, as well as to the formation of principle, starting from the Statute of criminal proceedings of 1864, and the phase of the formation of the principle begins from the adoption of the Universal Declaration of Human Rights.

Key words: principle of equality before the law and court, phases of development, criminal proceedings.

АННОТАЦІЯ

В статті досліджуються етапи зародження, формування і становлення принципу рівності перед законом і судом в уголовном судопроизводстве України. Аналізуються положення норм права, которые закрєплялись в источниках отечественного права на различных этапах становления украинского уголовного судопроизводства. Автор обращает внимание на зароджение принципа равенства перед законом и судом в нормах Русской Правды, на формирование принципа, начиная с закрєпления в нормах Устава уголовного судопроизводства 1864 г., а этап становления, по мнению автора, начинается с момента принятия Всеобщей декларации прав человека.

Ключевые слова: принцип равенства перед законом и судом, этапы развития, уголовное судопроизводство.

Постановка проблеми. Необхідність аналізу засади рівності перед законом і судом у ретроспективному аспекті зумовлена як її закрєпленням у чинному Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України, так і значним її соціально-економічним значенням. Оскільки рівність перед законом і судом, як засаду кримінального провадження, можна вважати природною правовою категорією, що невіддільна від людини, однак існують факти її порушення. Аналіз історичних умов її розвитку та становлення здатен надати поштовх до її розуміння, а, відповідно, правильного використання та застосування.

Стандослідження теми. Окремі аспекти досліджуваної проблематики знаходимо у працях Ю.П. Алєніна, В.А. Задорожної, Л.Б. Ісмаїлової, О.П. Кучинської, О.В. Капліної, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, П.С. Пастухова, С.Г. Пєпєляєва, Т.І. Фулей та ін.

Варто наголосити на тому, що хоча наукові уявлення про засаду рівності перед законом і судом становлять значну наукову базу, однак деталізація етапів її становлення відсутня. Зазначене обумовлює мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Розвиток та становлення рівності перед законом і судом як засади кримінального провадження має характерні особливості. Свій початок ця засада бере із формальної рівності у суспільних відносинах.

Так, В.М. Іванов зазначає, що рабовласницькі міста-держави Північного Причорномор'я були колоніями. Новозасновані колонії, як і метрополії, були рабовласницькими полісами, але політично від них не залежали. Вони підтримували з метрополіями соціально-економічні стосунки, укладаючи угоди про взаємне сприяння в торгівлі, надання громадянам рівних прав, мали з ними однакові культу й літочислення тощо [1, с. 32–33]. Соціальні відносини між громадянами будувалися на принципі рівноправності [1, с. 34].

На землях теперішньої України проживали східні слов'яни. Економічний прогрес у східних слов'ян був

рушійною силою їхнього суспільного розвитку. За умови існування індивідуальних господарств додатковий продукт, що отримувався в них і досягав значних розмірів, ставав власністю виробника і міг бути джерелом збагачення. Так виникла спочатку майнова, а потім і соціальна нерівність [2].

Однак перші письмові згадки правового регулювання рівності перед законом і судом знаходимо в період княжої держави. Відповідно до В.Я. Тація, А.Й. Рогожина та В.Д. Гончаренка, у Київській Русі існували свої особливості «рівності» та «нерівності» через існування сюзеренітету. Сюзеренітет у Київській Русі позначався терміном «старійшинство» і мав велике значення в системі феодалної ієрархії. Старійшинство не тотожне поняттю «єдиновладдя», навпаки, протистоїть йому, бо пов'язане з уявленням про першого серед рівних і аж ніяк не про єдиного носія влади [2]. Київський же великий князь виявлявся першим серед рівних, його право старшинства і першості повинно було підкріплюватися силою [3, с. 19].

Найдавнішою формою судового процесу в Україні був суд громади, члени якої в однаковій мірі володіли правами і обов'язками в судових розглядах. Змагальність сторін зберігалася довгий час, тому процес у Древній Русі називають змагальним (рідше – обвинувальним). Йому притаманні такі відмітні риси, як відносна рівність сторін і їхня активність при розгляді справи у зборі доказів [4, с. 241]. Рівність сторін у процесі диктувало залучення до свідчень лише вільних. Лише в «Малій тяжбі» і «по нужді» можна було «посилатися на закупа». Якщо не було «вільних», то посилалися на тіуна боярського, а на «інших, не складати» (ст. 66 Великої Правди) [4, с. 242].

Право Руської Правди було правом-привілеєм, яке визначало нерівність різних верств населення перед законом і судом [5, с. 27]. У той же час у судовому процесі смерд виступав повноправним учасником [3, с. 42]. У Руській Правді зберігаються найдавніші елементи зви-

чаю, пов'язані з принципом таліона («око за око, зуб за зуб») у випадках з кровною помстою [3, с. 48].

Судовий процес носив яскраво виражений змагальний характер: він починався тільки з ініціативи позивача, сторони в ньому (позивач і відповідач) мали рівні права, судочинство було гласним і усним, значну роль у системі доказів грали «ордалії» («суд божий»), присяга і жереб [3, с. 48]. Отже, вважаємо, що зародження нормативного регулювання рівності перед законом і судом бере початок у Руській Правді.

Однак серед істориків права поширеною є думка, що в Давньоруській державі ще задовго до появи Руської правди діяла система звичаєвого права «Закон руський». Прямі посилення на цю самобутню систему уперше зустрічаються у русько-візантійських договорах 911 р. (ст. 5) і 944 р. (ст. 6). В.М. Іванов зазначає, що характерними рисами «Закону руського» були: «...2) початок заміни принципу таліону (покарання, за силою рівного злочинів) матеріальним відшкодуванням заподіяних збитків» [1, с. 65].

Згадки про «рівність» знаходимо і в інших джерелах. В.М. Іванов встановив, що до рецептованих в Україні джерел права візантійського походження належить також юридичний збірник «Еклога», створений грецькими правознавцями для практичного використання в судах. Видана приблизно між 740–750 рр. за правління імператорів-іконоборців Лева та його сина Костянтина. Збірник містить норми, присвячені особистим правам, норми зобов'язального та спадкового права. Було закріплено зміни в процесуальному праві, зокрема проголошувався принцип рівності усіх перед судом [1, с. 68].

У міру становлення феодалізму окремі звичаї родового ладу, котрі можна було використовувати в інтересах панівного класу, що формувався, поступово трансформувалися у норми звичаєвого права. На них покладався захист феодальної приватної власності і соціальної нерівності. Феодальний тип права у східних слов'ян став, за своєю суттю, історично першим типом правової організації класового суспільства [2].

У подальшому першим збірником, який уніфікував чинне законодавство (привілеї, звичаєве право, місцеве право) й судово-адміністративну практику, був Судебник Великого князя Казимира IV, ухвалений на провінційному сеймі у Вільно 1468 року. Він запозичив ряд правових положень із Руської правди, але передбачав значно суворіші покарання, в тому числі смертну кару. Судебник містив переважно норми кримінального права та процесу, маєткового права, які захищали насамперед феодальну власність. Щоправда, в ньому простежується ідея рівності усіх верств населення перед законом [1, с. 108].

Ця ідея знаходить своє відображення у статутах, князівському законодавстві, постановах сейму. В.М. Іванов вважає, що повніше вони подані у Статуті 1529 р. Там, зокрема, містяться положення, в яких розкриваються повноваження господаря (глави держави), органів управління, визначаються певні права й обов'язки громадян. Принципове значення має положення про рівність громадян перед законом: «Всі у великом князстві Литовском одним правом мають сужони бути» [1, с. 110].

На думку Л.П. Белковця та В.В. Белковця, рівність прав перед законом на землях, що були в складі Російської імперії, з'являється в четвертий період розвитку державних та правових інститутів – неоабсолютизм, під час монархії з елементами буржуазного права (демократичний суд, еле-

менти громадського самоврядування, рівність прав перед законом з середини XIX ст. до 1906 р.) [6, с. 6].

Свої особливості притаманні рівності, яка існувала на Січі. Універсальним джерелом права на Січі було козацьке звичаєве право, яке заперечувало феодальну залежність і стану нерівноправність, регламентувало процедури обрання старшини та здійснення судочинства, правила воєнних дій, порядок землекористування, визначало види злочинів і систему покарань. Запорозькі «права і вольності» передбачали вільний вступ до козацького стану будь-кого, незалежно від станової чи національної належності, право участі в органах самоврядування, встановлювали рівність у праві власності на землю й сільськогосподарські угіддя, можливість займатися промислами й торгівлею [1, с. 170].

Продовжуючи, зазначимо, що суттєвими рисами Запорізької Січі були формальна рівність козацтва і демократизм його суспільної організації. Зовнішнім проявом цього виступала військова рада, народне віче. На цій раді були присутні усі січові козаки, починаючи від січової старшини і закінчуючи простою «сіротою». Тут панувала рівноправність: кожний користувався рівним правом голосу, мав змогу пропонувати свої ідеї та пропозиції, але те, що затверджено радою, було обов'язковим для всіх [2].

Отже, нормативне регулювання рівності за законом, в контексті рівності у власності, стану, соціальної та національної належності, виникає першим.

Що ж до рівності перед судом, то, згідно з Ю.П. Тітовим, на теренах України суди при розгляді кримінальних справ керувалися Соборним уложенням 1649 р. і іншим законодавством. Багато норм кримінального права містилися в різних указах того періоду. За один і той же злочин особи, що належали до різних класів, несли неоднакову відповідальність. По-різному каралися за один і той же злочин офіцери і солдати. Особливо яскраво проявлялася це нерівність щодо політичних злочинців. Для суду приналежність до нижчих соціальних груп є обставиною, що підсилює ступінь вини підсудного, а отже, і міру покарання. Належність же до вищих, привілейованих соціальних груп є обставиною, що сприяє пом'якшенню провини і міри покарання. За вироком Петра I (у 1700 р.) стольник Яків Полтєв за слова «разорили-де нас корабли в конце и в конец нам от кораблей погибнуть» і «тогда-де нашим кораблям конец будет, коли-де головы на нем не будет» був засланий на каторгу на три роки. Селянин Смакін за подібні розмови був битий батою, «кагований голками», підданий вирізанням ніздрів і засланий на каторгу довічно [5, с. 159].

Вже з кінця XVII ст. у сфері судового процесу панували принципи розшуку, «інквізиційний» процес. У 1697 р. прийнятий Указ «Про скасування в судних справах очних ставок, про існування замість розпитів і розшуку». Кримінальний процес і цивільний судовий процес не були достатньо чітко розмежовані ні в законодавстві, ні в судовій практиці. Різниця виявлялася насамперед у формі судового розгляду: в кримінальних справах переважало ставав розшуковий принцип (державне обвинувачення, письмове провадження, катування і т.д.), в цивільних зберігалися елементи змагальності, спору, рівності сторін і т.д., тобто «суду». Вибір форми судового розгляду ґрунтувався на сутності конкретної справи [3, с. 300].

На цьому етапі нормативного регулювання суспільних відносин рівність перед законом і судом, у сучасному розумінні засади кримінального провадження, тісно пов'язана із нормами матеріального кримінального права і практично невіддільна від нього.

Так, в І.А. Ісаєва знаходимо, що перша петровська систематизація кримінально-правових норм була зроблена у 1715 р. при створенні Артикулу військового, який складався з 24 глав і 209 статей (артикулів), і був включений в якості частини другої у Військовий статут [3, с. 282]. За ним покарання та його застосування характеризувалися рядом особливостей, серед яких відсутність формальної рівності перед законом: різна відповідальність за один і той же злочин передбачалася для представників різних станів: дворянина і селянина, офіцера і солдата [3, с. 296].

У 1760–1763 рр. на прохання старшини, що прагнула зрівнятися у правах з російським дворянством, було здійснено судову реформу. Реформа мала зрівняти у підсудності всі прошарки панівного класу, обмежити компетенцію Генерального військового суду як суду першої інстанції для вищої старшини [1, с. 189–190].

У 1768 р. був доповнений текст Наказу Катерини II. Спроби порушити станова нерівність оцінювалися Наказом як згубні для суспільства. Рівність бачиться лише в одному – однаковому підпорядкуванні кримінальним законам (хоча це не означало однакового застосування цих законів до різних станів) [3, с. 325]. Наказ пропонував деякі судові реформи: встановлення принципу гласності в суді, права відводу суддів, суду рівних [3, с. 326].

Сутністю змін у правовій системі на західноукраїнських землях після включення їх до Австрії була заміна застарілого польського законодавства на австрійське. Кримінально-процесуальний кодекс 1853 р. суперечив демократичним нормам судочинства. У 1873 р. був затверджений новий Кримінально-процесуальний кодекс, який з незначними змінами діяв до 1918 р. За цим кодексом судочинство базувалося на принципах усності і гласності, допускалася участь присяжних у розгляді тяжких злочинів, запроваджувалася ідея вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів [1, с. 245–247].

З відміною кріпосного права у 1861 р. були проголошені буржуазні принципи цивільного права. Усі піддані Російської імперії стали носіями цивільних прав і суб'єктами правовідносин, незалежно від статі, національності та віросповідання. Однак закон не проголосував загальної рівності прав, у тому числі і на власність [4, с. 172].

Члени таємної революційної організації «Земля і воля» (прим. сюди входив А.І. Герцен) позитивно відносились до відміни кріпосного права, при цьому зазначаючи про існуючі серйозні порушення прав людини:

- нерівність громадян за статеві ознакою. Жінки того часу не мали виборчих прав, не могли бути адвокатами і т.п.;
- нерівність громадян перед судом. Станова приналежність, наявність наукового ступеня, духовний, світський та інші фактори визначали умови і відношення до учасників судового процесу [7, с. 43].

Звільнення селян неминуче мало спричинити ряд інших реформ і перетворень. Програма таких була опублікована в кінці 1860 р. в одному з опозиційних видань разом з «Політичним заповітом» Ростовцева. Програма відображала думку найбільш радикальних політичних груп російського суспільства і включала пропозицію встановлення рівності всіх громадян перед судом і законом [3, с. 426]. Вважаємо відміну кріпосного права завершенням етапу зародження засади рівності перед законом і судом. Оскільки в подальшому відбудеться її формування.

Позитивною, в контексті становлення рівності громадян, була судовою реформа 1864 р., яка в корені змінила не

тільки судову систему, а й процесуальне право. Судова реформа, за загальним визнанням сучасників і дослідників, була найдемократичнішою і найпоспішнішою із усіх реформ, проведених Олександром II, імператором-«визволителем». Введена нею незалежність суддів обмежувала абсолютну владу. Рівність всіх громадян перед законом руйнувала становий лад з його привілеями та обмеженнями [6, с. 93].

20 листопада Олександр II підписав чотири закони: 1. «Заснування судових установ», 2. «Статут кримінального судочинства», 3. «Статут цивільного судочинства», 4. «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями».

Цими законами встановлювалися нові процесуальні принципи: рівність усіх перед законом (станова рівність); рівність позивача і відповідача в цивільному процесі, обвинуваченого і обвинувача – в кримінальному; у кримінальному процесі затверджувався принцип «презумпція невинуватості», в обвинувачених з'явилася можливість оскарження рішення суду; суд був відділений від органів виконавчої влади, а попереднє слідство – від суду; з'явилися присяжні засідателі і адвокатура [8, с. 144–145].

В результаті контрреформ 1880–1890 рр. адміністративне втручання в судочинство спричинило за собою відхід від одного з найважливіших принципів судової реформи.

У 1903 році було введено в дію Кримінальне Уложення, покликане забезпечити рівність перед судом осіб усіх станів, ще пов'язане було і з необхідністю відмови від судових контрреформ, відновлення положень документів судової реформи 1864 р. [5, с. 238].

Подальші історичні події (зречення монархії та приход до влади більшовиків) принесли на українську землю свої особливості становлення рівності перед законом і судом.

Протягом березня 1917 року були задекларовані всі політичні та громадянські свободи. Декларувалася рівність усіх громадян, незалежно від національності та віросповідання. Жінки зрівнювалися в цивільних і політичних правах з чоловіками. Встановлювалося рівність релігій, незалежність суду, зрівнювалися в правах військовослужбовці [4, с. 130]. Згідно з декларацією про рівність в суді і його незалежності ліквідовувалися особливі суди: Особлива присутність Сенату і нижчих судів, військово-польові суди, Верховний кримінальний суд, Верховний дисциплінарний суд [4, с. 131].

Чергові згадки про рівність знаходимо у Конституції УНР. Конституція УНР була ухвалена Малою Радою в останній день існування УНР, 29 квітня 1918 р. Проголошувалася рівність громадян «у своїх громадянських і політичних правах», незалежно від народження, віри, освіти, національності, майна, оподаткування (ст. 12) [1, с. 262].

У зверненнях від 1 листопада УН ради «До населення міста Львова» та «Український народ!» зазначалося, що народною «волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава і її найвища власть, Українська Національна Рада». Усім громадянам різних національностей і віросповідань надавалися рівні права [1, с. 299].

Побудова норм права в Україні часів більшовизму та комунізму засновувалась на ідеях партії, котра, у свою чергу, засновувалась на вченнях В.І. Леніна, К. Маркса та Ф. Енгельса.

На думку О.П. Кучинської, у перші ж роки радянської влади кримінальна процесуальна наука та практика спробували перейняти основні устої дореволюційного судочинства. Цьому підтвердженням може слугувати перший КПК

УРСР, введений в дію у вересні 1922 р., який відтворив багато ідей та положень Статуту кримінального судочинства 1864 р., у тому числі і систему принципів кримінального процесу [9, с. 27].

Підтримуємо думку Я.Ф. Федорчукова, що остаточне затвердження засади рівності, в її нинішній формі, відбулося після закінчення Другої світової війни, що стало логічним наслідком того бурхливого процесу розвитку міжнародного права, початком якого було прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй та Загальної декларації прав людини [10, с. 106]. Вважаємо, що саме прийняття Загальної декларації прав людини, де у ст. 1 проголошено, що люди є рівними у своїй гідності та правах, є моментом, з якого починається етап становлення засади рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві України.

У грудні 1958 р. були прийняті Основи кримінального судочинства Союзу РСР, що закріпили такі принципи, як: здійснення правосуддя тільки судом на засадах рівності громадян перед законом і судом, колегіальність розгляду справ у суді, незалежність суддів і їх підпорядкування лише закону, гласність судового розгляду, забезпечення обвинуваному права на захист та ін. [3, с. 746].

У часи незалежної України засада рівності перед законом і судом пройшла свій шлях розвитку і до того, як знаходимо її на сьогодні, була закріплена у ст. 16 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Спочатку перелік ознак, за якими громадяни є рівними, що встановлювався у КПК УРСР, був відносно обмеженим. У С.А. Альперта (праця 1970 року – М.К.) знаходимо, що рівність перед законом і судом у КПК УРСР полягає в тому, що громадяни рівні незалежно від: а) соціального, майнового чи службового стану; б) національності; в) раси; г) віросповідання. Рівність громадян перед законом і судом означає, що при порушенні, розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ до всіх громадян застосовується одне і теж кримінально-процесуальне законодавство [11, с. 28].

Зі змінами, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 16.04.1984 р ст. 16 КПК України 1960 року «Здійснення правосуддя на засадах рівності громадян перед законом і судом» до втрати її чинності проголошувала, що правосуддя в кримінальних справах здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин [12]. Отже, перелік критеріїв, за якими заборонена дискримінація, у 1984 році був розширений.

Надалі хронологія становлення засади рівності перед законом і судом продовжується із прийняттям 28.06.1996 року Конституції України. У Конституції України вперше рівність вживається у тексті ч. 4 ст. 13: «Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [13].

Стаття 21 Конституції України проголошує, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [13].

Стаття 24 Конституції України доповнює ст. 21 та зазначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Там же знаходимо, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та

соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [13]. Наголос у Конституції України зроблений на понятті «громадянин».

Окрім того, у п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України задекларовано, що основними засадами судочинства є «рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом» [13].

Пункт 3 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (від 13.04.2012 року) встановлює, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належить рівність перед законом і судом [14]. У ст. 10 чинного КПК України «Рівність перед законом і судом» встановлено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. У випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями [14].

Пізніше, 06.09.2012 року, був прийнятий Закон України «Про засади запобігання та протидію дискримінації в Україні». Рівність, як окрема правова категорія, використовується у ст. 2 цього Закону України для з'ясування змісту принципу недискримінації: «Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб» [15].

Окрім того, на сьогодні питання рівності суб'єктів (людей, учасників, сторін) розглядається у всіх процесуальних та матеріальних кодексах України, у більш ніж 120 законах України, у 70 постановах Верховної Ради України, в 60 указах Президента України, у 70 постановах Кабінету Міністрів України, у 35 декретах та розпорядженнях Кабінету Міністрів України, в 6 нормативних актах органів СРСР, УРСР, СНД та в 590 міжнародних документах.

Висновки. Засновуючись на викладеному вище, визначимо наступні етапи розвитку засади рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві України, встановивши їх хронологію:

- етап зародження засади рівності перед законом і судом (прибл. XI–XII ст. – 1861 р.);
- етап формування засади рівності перед законом і судом (1864 р. – 1945 р.);

– етап становлення засади рівності перед законом і судом (1948 р. – по теперішній час).

Отже, засада рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві України спочатку засновувалась на нерівності як соціально-економічній категорії, еволюціонувавши, у подальшому, в процесуальну рівність перед законом і рівність перед судом. Проаналізоване вище дає можливість для пошуку наукових результатів в інших сферах правових досліджень, зокрема щодо гарантій забезпечення рівності учасників перед законом і судом, встановлення кола учасників, встановлення особливостей правореалізації засади рівності учасників судового процесу перед законом і судом та іншого.

Список використаної літератури

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : [підручник]. – К. : МАУП, 2007. – 552 с.
2. Історія держави і права України : академічний курс : у 2 т. : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти] / [ред. В.Я. Тацій, А.Й. Рогожин] ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Т. 1 : В.Я. Тацій та ін. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 646 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/682/4/>.
3. Исаев И.А. История государства и права России : [учебник]. – 3-е изд. перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2004. – 797 с.
4. Рогов В.А. История государства и права России IX в. – начала XX в. : [учебник]. – М. : МГИУ, 2000. – 256 с.
5. История государства и права России : [учебник] / Под ред. Ю.П. Титова. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 544 с.
6. Белковец Л.П., Белковец В.В. История государства и права России : [курс лекцій]. – Новосибирск : Новосибирское книжное издательство, 2000. – 216 с.
7. Вагизов Р.Г. Внутригосударственный механизм осуществления международных стандартов и норм в сфере гражданских и политических прав человека : РФ и РТ : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. – Казань, 1998. – 246 с.
8. Земцов Б.Н. История отечественного государства и права : [учебно-методический комплекс]. – М. : 2009. – 336 с.
9. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників / О.П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.
10. Федорчуков Я.Ф. Специальные принципы международной защиты прав человека : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. – Москва, 2002. – 148 с.
11. Альперт С.А. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР : Науч-практ. комментарий. – Политиздат Украины, 1974 – 542 с.
12. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
13. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
15. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.